

יפה בר-לב

„חיי אליקים“

סיפורו החדש של ב. תמוז

נמדדים ונערכים בקני מידה שמהשנה רי- חנית, הוא הוא היסוד התכני לשרשרת הי- אפיזודות הנשלכות כאן (השיחה עם בוראשווילי, ההסברים למרחי בדבר הי- מושג טאבו, וכן המעשה באברמסון והי- פרשעים).



„חיי אליקים“ כתובים בגוף ראשון, היינו: אליקים מספר על עצמו. אליקים של בית-הסוהר מספר על אליקים של טרום בית-הסוהר. אבל שני אליקים אלה, שאינם משתלבים לדמות אוניטית אחת. אליקים של טרום בית הסוהר הוא, כאמר, בטלן תמים, הלוחם אם מלחמת חייו מתוך אידיאולוגיות מוסריות, פרי קריאה פוג- זמת בספרים מזה, וברומנטיקה של הוברות זולת לנערות מאיך. ואילו אליקים הי- שני, אליקים הכותב את הדברים, הוא רחוק מאוד מזה הראשון. מעמיד הוא את האפיזודות בצורה כזו שמשתמעת כאן דמות אחרת, דמות מפוכחת, אפילו צינית, היודעת ומכירה את הגיחוך בהיותו של אליקים הראשון, וגם מרבה להדגיש ול- ספר על כך. דמות זו אינה נזרחת מל- השויר בין השורות את השרותיה הבקור- חיות על בת-דמותה האחרת. אמנם אליקים הכותב אוהב בכל ליבו את קודמו הנאיבי, הוא אפילו מעריץ את גילוי הלב שאינו יודע לשים מחסם לדיותי הלא-רצויות, ומסתכן לא-אחת על כך. אך עם זאת אין הוא יכול להסתיר את הלגלוג הכהילך בהתבאר בדבריו, את ניד הראש העצוב של מבוגר השוחק ומגחך לתוטר האונים התמים של ילד בקומפלקס החיים.

כמוכן שאליקים השני, אליקים של בית הסוהר אינו כלל וכלל המשך ישיר ש- לאתר שלוש ארבע שנים לאליקים הרא- שון. אליקים השני הוא כמוכן מחבר הי- ספר — בנימין תמוז — שבצורה לא- מודעת אולי, מתערב וחדר ה„אני“ שלו לתוך ה„אני“ של אליקים, ויוצר תוך כדי כך שני פנים לדמות אחת. דמות כפולה שתוויה לא רק שונים אלא גם מנוגדים וקטביים.

ואמנם טענתו של בנימין תמוז היא, ל- דעתי, בכך שהוא מציג את הסיפור בגוף ראשון. הצגת סיפור בגוף ראשון הורשת ממחבר הזדהות גמורה עם הדמות המספ- רת, הזדהות עם אפייה, הלך מחשבותיה, רגשותיה ותפיסת עולמה. תמוז לא רק שלא הזדהה עם ה„אני“ של אליקים, ולא ניסה לספר אותו אלא שהוא גם מספר עליו מתוך מרחק רב, מתוך יציאה מן הדמות וקביעת עמדה ויחס כלפיה. הוא ידע שהדמות היא תמוהה ולכן הניגודיות שבינה לבין סביבתה, תעלה חיוך, משיכת כתפיים ואפילו גיחוך. כל התגובות האלה היו צריכות לעלות בנו מאליהן, מתוך הסיטואציות המסופרות, אלא שלתמוז אין הסיטואציות מספיקות, הוא גם גיקט עמ- דה, הוא מספר אותן בצורה שדוקא הגי- חוך מבלט בהן יותר משאר האלמנטים. בדבריו של אליקים אומר תמוז, כי הוא בא לספר אך ורק ספורים מצחיקים ומ- שעשעים. לדעתי בעיני אדם כאליקים אין אלה מאורעות משעשעים כי עיקר. אלה מאורעות, כפי שהוא אומר, שעלו לו ב- תמצית דם ליבו, ולזאת אנו מאמינים יותר. האפיזודות כמו: העבודה בחנות הי- ספרים, המקרה עם בתו של ורסאנו בפר- דס, העזרה לעורך-הדין שימקין, החיים בפלמ”ח ומות שני החברים, אלה אינם מאורעות מצחיקים במהותם. ואם אליקים האמיתי היה כותב אותם, היו אלה ספורים שרק תיוך עצוב היה נסוך בהם. אולם הואיל ולא אליקים כתבם, אלא מר תמוז, הרי בראי המעוקם של ראינו אנו קוראים כאן ספורים גרוטסקיים שהבעה של לגלוג מל- וזה את קריאתם. ובמקום סיפורים של אוריה, אנו קוראים שורת קוריוזים קלי- לים הנשכחים מיד עם קריאת העמוד האחרון.

אם התכוון מר תמוז לכתוב גרוטסקה הרי ההגינות האינטלקטואלית והאמת הי- ספרותית שלו היו צריכים להעמיד את הספר בגוף שלישי. העמדתו בגוף ראשון חטאה לדמות האמיתית, הוא הוציא מ- תחת ידיו דמות חצויה ומעוותת.

בעוד זמן-מה אצא מבית-האסורים. כמו אנשים ממכרי וממיועדי של אמי, באו לבקרני בבית-הכלא וכלם אומרים לי כי עלי לכתוב את הקורות אותי ב- שתיים-שלוש השנים האחרונות. כך מת- חיל לרשום בנימין תמוז את הקיום הרא- שונים לדמותו של אליקים, בספרו שיצא לאור בספריה לעם של הוצאת „עם-עובד“ בשם „חיי אליקים“.

„חיי אליקים“ הם קורות שנים מספר של עלם החי בעולם הארצי-ישראלי של מלחמת העולם השניה. עלם, הנהון בכף הקלע של מצבי-ביש בלתי פוסקים, מצב של תוטר עבודה, רעב בבית, עבודות בזויות תוך מגע עם אנשים בזויים (בח- נות הספרים, במשרד הטאבו), ולבסוף בשל סכסוך אישי עם מעבידו הוא נזרק לבית-הכלא. אך עם כל נסיון חיים מר זה אין העלם מאבד כמלוא הנימה מהאמון ומהאופטימיות שהוא רוחש לחיים. אין הוא מן הגואשים ולא ממרי הנפש מאחר וכל הסובב אותו נקלס אצלו דרך פריזמה השונה מהרגיל. תפיסת עולמו נוגדת את כל „חכמת החיים“ הקובלת-הרווחת בין הבריות. יש לו פרזשים לתופעות הקיי- מות, והתיחסותו אליהן שונה מהשגור.

הוא טוב, למשל, שכל מוכר ספרים חייב לדעת את סחורתו, היינו לקרוא ול- התעמק בכל ספרי המדע והרוח שהוא עומד למכרם. כמוכן שגישה זו, שעליה הוא עומד בכל תוקף, מרחיקה אותו אחרי יום מן התנות. הוא יוצא משם בראש מורם ובבוז גלוי לעבר המעביד, אף על פי שיציאתו היא אל אם וסבתא הנאנקות בעוני, ואל ימים של תוטר עבודה ואפילו רעב.

מובן שתפיסת עולם כגון זו תיראה תמוהה בעיני האדם הרגיל והיחס שהיא תגלה כלפיו יהיה נע בין יחס של רחמים לזלזול. (ורסאנו מרחם עליו, רפי הפל- מתניק עוזר לו מתוך חמלה על שהיה ל- צוחק בעיני החברה, שימקין מתחשב בו כנראה מתוך נקיפות מצפון על הרעו לאבי אליקים, ואילו אחרים כמו: מוכר הספרים, בוראשווילי, מרחי ואפילו מוסא מזלזלים בו).

אליקים הוא מעין הקנדיד הוולטרי, אלא שחסר הוא את הפנגלוס שידריכהו. לרגע, כאשר נוצרת הידידות במחנה הי- פלמ”חי בין אליקים ורפי, נדמה לנו ש- צורתו של אליקים כאילו מתגבשת, שהוא מתאנש יותר ויותר לפי המושגים המקור- בלים שלנו, אלא שעם מותו של רפי שוב משחברת דמותו האורירית של אליקים, ושוב הוא ממשך בריחופיו חסרי היסוד. גם לאליקים כלקנדיד קיימת הקוניגונ- דה שלו, אהבתו הרוחנית הגדולה. אמנם לעיתים חש אליקים שהוא בוגד בה ורוצה באיזה אופן לבקש את סליחתה. אך כיצד יבקש מחילה לאהבתו, והיא אינה יודעת כלל את יחסו החם אליה.

אלם עיקר המשותף בין אליקים וקנדיד היא דרך תפיסת העולם הרווחנית השווה לשניהם. אליקים הוא בוזר בעל נטיות רוחניות (כך הוא מציין — עמ' 51) עם פרטנזיות ספרותיות (הוא שלח למוסף הי- ספרותי של דב שטוק מאמרים שלא נד- פסו), הנשטף במערבולת הפגנות חיים מכוערות ושפלות ביותר, אלא שכקנדיד מצליח להעמיד עצמו מן הצד, וכמשקיף צדדי הוא הווה את התופעות החמריות הקטנוניות ביותר לא כהיותן אלא מפשטן כהויה מושגית. אין אצלו ענינים קונקר- טיים שגרתיים, הכל הופך בעיניו לשאלות מוזותיות מהעמדה פליזסיפית.

כאשר קנדיד עורק מן הצבא והוא נת- פס, שואלים אותו מדוע ערק. הוא עונה ש„עלה בדעתי לערוך טיול, והאמינו שזו זכותו המיוחדת של המין האנושי, כזכר- תם של בעלי חיים להשתמש ברגליהם להנאתם“. כך אליקים כאשר הוא מציע עצמו למשרת שומר בפרדסי בוראשווילי הרי נימוקו לקבלת העבודה היא: „אני מעוניין מאוד בהתפתחות החקלאות העב- רית בארץ-ישראל, וביחוד עכשו בימי משבר אלה שאין כל אפשרות לשוק תפוזים לתוך-לארץ, לרגל המלחמה“. ואמנם ניגוד זה שבו עניני היום-יום